

УДК 377.8(438-17)''194''

**УКРАЇНСЬКА УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ У КРИНИЦІ
ЯК ОСЕРЕДОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
у 40-х роках ХХ століття**

Ігор Павлів

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
вул.І.Франка, 24, 82100 Дрогобич, Україна*

Розглянуто передумови зародження, історичні аспекти становлення та розвитку української учительської семінарії у Криниці (1940–1944). Акцентовано на змісті підготовки майбутніх учителів початкових шкіл, системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Простежено роль навчального закладу як важливого осередку культурно-освітнього життя українців Лемківщини у 40-х роках ХХ століття.

Ключові слова: Лемківщина, педагогічна освіта, учительська семінарія, навчально-виховний процес, формування національної свідомості.

Становлення та розвиток педагогічної освіти в Україні протягом історичного часу супроводжувалися виникненням та діяльністю багатьох освітніх інституцій, творенням різних організаційно-професійних структур. Цим питанням присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Водночас на увагу заслуговує розгляд питань, які недостатньо висвітлені в сучасній історико-педагогічній літературі. Однією із таких малодосліджених сторінок в історії вітчизняної педагогічної освіти є діяльність української учительської семінарії в Криниці.

Ставимо за мету проаналізувати передумови, процес становлення та розвитку української учительської семінарії в Криниці як важливого центру педагогічної освіти українців 40-х років ХХ ст.

Сьогодні пересічному українцеві не відома назва Криниця. Однак ще в недалекому минулому це був важливий культурно-освітній центр національного життя українців Західної Лемківщини.

Історичні відомості про Криницю сягають ХІ ст., коли ця територія належала до складу Київської держави. У наступні століття ця місцевість відповідно до розвитку політичних подій була предметом постійного перерозподілу, однак український дух, завдяки організації церковного життя, плеканню народних традицій, зберігся. Нова хвиля активізації українського національного життя припадає на 30-ті роки ХХ ст. Криниця завдяки своєму вигідному географічному розташуванню, наявності цілющих природних ресурсів перетворюється у відомий курорт, що сприяло розбудові міста, його

інфраструктури. Збільшується прошарок українського населення, яке об'єднується у національні товариства й організації, ініціює різні громадсько-освітні акції.

Вибір Криниці як осередку української педагогічної освіти був спричинений і ситуацією, що склалася в освітній сфері у міжвоєнний період на землях Лемківщини. Саме в цю добу діалося ознаки особливо негативне ставлення до українства, коли польська влада проголосила курс на повну асиміляцію українців-лемків, було заявлено, що лемки – це окреме плем'я польського походження [8]. З цією метою був видуманий спеціальний алфавіт для лемківської мови, в навчальних закладах ліквідовано навчання українською літературною мовою, заборонялося вивчати історію рідного народу, вивішувати в школах портрети українських діячів і письменників тощо.

Незважаючи на такі несприятливі для української справи обставини, національне життя українців все ж таки не завмерло. Завдяки самовідданій, безкорисливій позиції місцевих українців-патріотів у повітах краю велася активна громадсько-суспільна діяльність: засновувалися осередки товариств “Рідна школа”, “Сільський господар”, “Луг”, діяли аматорські драмгуртки, організовувалися пересувні (“мандрівні”) бібліотеки, відкривалися дошкільні установи та ін.

Освітньо-шкільна ситуація на Лемківщині змінилася у 1939 році. Внаслідок окупації гітлерівською Німеччиною території Польщі споконвічні українські етнічні землі Лемківщини, Підляшшя, частини Посяння і Холмщини опинилися в складі новоствореної адміністративно-територіальної одиниці – так званої Генеральної губернії. У жовтні 1939 р., з метою організації культурно-освітнього і господарського життя, були створені місцеві українські комітети, які об'єдналися спочатку в Українське національне об'єднання (УНО), а згодом, у червні 1940 р., відбулося остаточне оформлення Українського центрального комітету (УЦК) як централі українських допомогових комітетів [2, с. 3441]. Як єдина легальна установа, дозволена німецькою окупаційною владою, УЦК проводив так звану “реальну політику”, яка полягала в тому, щоб, дотримуючись формальної лояльності до німецької влади, вберегти українське населення від переслідувань, а також намагався організувати діяльність закладів освіти і культури на українських землях [5, с. 13].

Завдяки зусиллям УЦК у цей період були засновані українські гімназії у Ярославі і Холмі, відкриті професійні школи (Перемишль, Грубешів, Сянок, Влодава та ін.), організована мережа початкових шкіл з українською мовою викладання [4]. Власне потреби розбудови початкової ланки освіти й зумовили проблему підготовки відповідних педагогічних кадрів.

Криниця як місце для заснування майбутньої української педагогічної школи мала свої переваги. По-перше, тут пустувало чимало довоєнних

пансіонатів, які можна було б переобладнати під навчальні приміщення, інтернати, інші навчально-виховні потреби і так вирішити питання облаштування школи. Був й політичний підтекст розташування української навчальної установи саме на території Лемківщини, оскільки її заснування створювало передумови для проведення активної культурно-освітньої діяльності серед українського населення, з огляду на владну політику “розчинити” й денационалізувати українське середовище.

Не менш важливо й те, що саме в Криницю у 1939–1940 роках із Галичини та інших західноукраїнських регіонів після приходу більшовицької влади переїхало чимало української національно-патріотичної інтелігенції (літераторів, педагогів, митців), які не сприйняли комуністичну ідеологію. Тут оселилися, зокрема, письменник, публіцист, довголітній учитель буковинських і галицьких гімназій Денис Лук’янович; український поет і прозаїк, автор збірок “Круча”, “Скитські вогні”, “Клекіт Тодось Осьмачка”, редактор журналу “Жіноча Доля”, сенаторка від Львівського округу в 1928 р. Олена Кисілевська; співачка Лідія Крушельницька зі своїм чоловіком – диригентом хорів Романом Крушельницьким. Сюди навідувалися український фольклорист, музикознавець, академік Філарет Колесса; український художник Лев Гец; відомий етнограф, дослідник народного мистецтва лемків Ірена Добрянська. Часто приїжджав і зустрічався з українською інтелігенцією відомий вчений-географ, етнограф, картограф, голова УЦК, професор Ягейлонського університету Володимир Кубійович [9].

Зосередженість у Криниці такого культурно-освітнього потенціалу значною мірою сприяла активізації українського національного життя. Далеко за межами міста став відомим український хор, у виконанні якого звучали твори українських композиторів М. Лисенка, М. Леонтовича, П. Ніщинського, Ф. Колесси, О. Барвінського та інших, а також пісні в лемківському діалекті. Ефективно запрацювало Українське культурно-освітнє товариство, яке організувало курси для хлопців із навколишніх сіл з питань проведення культурно-освітньої роботи в селах Лемківщини. Дієвою формою національного виховання стала організація туристичних походів, лекцій з історії та географії України, вивчення українських патріотичних пісень тощо.

Власне в такому національно зорієнтованому середовищі з ініціативи голови УЦК проф. В. Кубійовича у вересні 1940 р. у Криниці й була відкрита українська учительська семінарія. Мета її заснування є очевидною – підготувати молоду генерацію національно налаштованих педагогів для роботи в українському шкільництві. Директором новоствореного навчального закладу став досвідчений педагог Омелян Цісик, з іменем якого пов’язана історія багатьох українських освітніх установ першої третини ХХ ст.

Він навчався у Коломийській українській гімназії, згодом студіював українську мову й літературу у проф. С. Смаль-Стоцького, а також германістику в Чернівецькому університеті. Працював учителем у Кіцманській гімназії (на Буковині), у Коломиї в місцевій українській гімназії, у польській гімназії міста Ніско, у Стрию у польській гімназії, а також директором української приватної вчительської семінарії УПТ “Рідна школа”.

Як досвідчений керівник, талановитий педагог О. Цісик за короткий час зумів поставити організаційну й навчально-виховну роботу у семінарії на високий рівень. За своїм статусом це була чотирирічна професійна школа, організована за зразком середніх шкіл. На перший курс, за результатами вступних іспитів, приймали учнів, які мали неповну середню освіту або закінчили 6–7-й клас початкової школи. З метою якісного відбору абітурієнтів при семінарії були організовані річні підготовчі курси, по завершенню яких слухачів зараховували до семінаристів.

В учительській семінарії викладали базові шкільні дисципліни, зокрема, українську і німецьку мови, математику, історію, географію, біологію, зоологію і ботаніку, фізику, хімію, рисунки, ручні роботи, спів і музику (гру на скрипці), руханку, а також дисципліни психолого-педагогічного циклу – педагогіку, дидактику, психологію. На четвертому курсі головно увагу було приділено так званим госпітаціям – практичним заняттям, що відбувалися у місцевій 7-класній початковій школі. Обов’язковими предметами були заняття з релігії, які вели шкільні катехити, окремо для греко-католиків й окремо для православних, що відображає релігійну толерантність і порозуміння, що простежувались у семінарійному середовищі. До роботи на штатній основі було залучено 12 педагогів, які мали відповідний професійний вишкіл, багато з них здобули й університетську освіту. Крім того, до викладання окремих предметів, організації виховної роботи запрошували кваліфіковані педагогічні кадри на засадах погодинної праці [9].

Українська педагогічна школа швидко здобула широку популярність серед молоді. Якщо у рік відкриття її учнями було 60 осіб, то через два роки, у 1943/44 навчальному році, здобути фах народного вчителя мали намір вже понад 400 семінаристів. Значну частину слухачів становили учні з українських сімей, що проживали на Лемківщині (близько 80 %), решта прибули на навчання з інших українських етнічних територій – Бойківщини, Ярославщини, Любачівщини, Посяння, Холмщини, Підляшшя, Пряшівщини, Закарпаття і навіть Буковини [6, с. 1010]. З цього приводу директор О. Цісик у своїх спогадах пише так: “В школі панувала літературна мова, але в часі перерви цілий “заповідник” українських говірок: переважно лемківська, але тут “Холмщак” спорить про щось “важне” з Закарпатцем, там Буковинець з Галичанином оповідають собі щось цікаве... школа й гуртожитки невпинно

працюють над вирівнюванням різниць” [7, с.78]. Щодо соціального складу, то основний відсоток учнів (до 90%) – це були діти селян, решта – із сімей інтелігенції, переважно священиків. Навчальний заклад був змішаного типу: більшість учнівської молоді (до 65–70%) становили дівчата.

Цікавий з огляду на сьогодні й факт утримання навчального закладу. Для надання різноманітної допомоги учителям та учням, створення стипендійного фонду, матеріального забезпечення навчально-виховного процесу при семінарії був створений так званий український допоміжний комітет, який вишукував відповідні кошти, проводив різні добродійні акції серед населення [3]. Свою лепту в розбудову семінарії вносила й місцева українська церква. Частину витрат покривали оплати батьками семінаристів вартості навчання і проживання в інтернаті (гуртожитку). Дітей із бідних сімей зазвичай від такої оплати звільняли.

Національним змістом була наповнена виховна робота, що велася у навчальному закладі. Ефективною була система учнівської самоврядності. Молодь захоплювалася фізичною культурою і спортом. На зразок довоєнних сокільських українських товариств був створений курінь молоді (юнацька спортивна організація), який організовував спортивні свята, на міському стадіоні проводив змагання з різних видів спорту, заняття з маршу з патріотичними піснями. Відбувалися організовані походи в гори, де особливу увагу звертали на формування умінь і навиків швидко розкласти вогнище, побудувати колибу, приготувати калорійну їжу, орієнтуватися на місцевості тощо. Отриманий вишкіл став у пригоді, оскільки значна кількість семінарійної молоді активно влилася в ряди учасників національно-визвольної боротьби.

Гордістю не тільки семінарії став шкільний хор за участю понад 80 учнів, яким керував учитель музики і співу проф. Р. Левицький. Зусиллями цього педагога-патріота пісня перетворилася в потужний інструмент національного виховання молоді. До репертуару хору він вводив українські патріотичні пісні, такі як “Гей там на горі січ іде”, “Ми гайдамаки”, “Ми зродились із крові народу”, “Не пора, не пора” та багато інших. Перед вивченням кожної пісні давав історичний коментар щодо передумов виникнення твору, з великим захопленням розповідав про авторів пісень – композиторів М. Лисенка, С. Людкевича, П. Ніщинського, Є. Козака, О. Барвінського та інших, акцент робив саме на їхній любові до України, вірному служінню українській нації, її культурі. Все це глибоко карбувалося в юнацьких серцях, сприяло формуванню в молоді національної гордості й свідомості.

Як переможцеві окружного конкурсу, шкільному хору випала велика честь виступати у липні 1942 р. у Львівській опері з нагоди 100-річчя з дня

народження класика української музики М. Лисенка і отримати слова вдячності від митрополита Андрея Шептицького [6, с. 1017].

Змістовною була й виховна робота за місцем проживання семінаристів. В інтернатах під патронатом настоятелів-виховників організували різноманітні виховні заходи (літературні вечори, присвячені І. Франкові, Л. Українці, І. Котляревському, М. Шашкевичу), готували і читали реферати на історичні, краєзнавчі теми. Добре зарекомендував себе й камерний бурсацький хор.

Учительська семінарія у досліджуваній період стала помітним явищем усього культурно-освітнього життя лемківського краю. Міський і семінарійні хори постійно брали участь в організації Шевченківських днів, разом відзначали різні національні й релігійні свята. Цікаву і змістовну роботу серед жінок Криниці й навколишніх сіл проводив Союз українок, який очолювала директор української початкової школи І. Левицька. Скликали засідання, де обговорювали освітньо-виховні, суспільно-громадські проблеми, розучували українські пісні, колядки, організували курси краєцтва, вишивки, куховарства, ведення домашнього господарства тощо.

Історія відміряла короткий час для діяльності цього навчального закладу. Вже у липні 1944 р. учительська семінарія у Криниці припинила своє існування. Проте свій яскравий слід як навчально-виховна установа, що спричинилася до професійної підготовки і національного освідомлення молодих педагогічних кадрів, вона залишила.

У подальших наукових розвідках плануємо розглянути систему виховної роботи в семінарії, а також творчий доробок і діяльність окремих педагогів закладу, зокрема її директора Омеляна Цісика.

1. *Антонюк Н.* Українське культурне життя в Генеральній губернії (1939-1944 рр.). – Львів, 1997.
2. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина.* – Т. 1. – Львів, 2000.
3. *Кравчук І.* Незабутня Криниця // Лемківський календар на Божий 1970 рік. Торонто, 1970. – С. 45–50.
4. *Сирник М.* Українське шкільництво Польщі в роки німецької окупації // Український журнал. – 2007. – № 10.
5. *Стефанюк Г.* Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941 – 1944 рр.): Автореф. дис.... канд. іст. наук. – Івано-Франківськ, 2004.
6. *Хмара А.* Українська вчительська семінарія в Криниці // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 8. – С. 1007–1018.
7. *Цісик О.* Золотим плугом ми орали лемківський переліг. З моїх лемківських споминів (У Криниці 1940-1944) // Лемківський календар на Божий 1969 рік. – Торонто, 1969. – С. 76–82.

8. Щерба Г. Розвиток освіти в Північній Лемківщині XVII-XX ст. // Визвольний шлях. – 2000. – С. 37–41.
9. Щерба І. Криниця – культурно-освітній центр українців на Лемківщині в 40-х рр. XX ст. // Наше слово. – 2003. – 30 бер.

UKRAINIAN TEACHER SEMINARY IN KRYNYTSIA AS A CENTRE OF TEACHER EDUCATION IN 40-ies OF THE XX TH CENTURY

Ihor Pavliv

*Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych
I. Franko Str., 24, UA – 82100 Drohobych, Ukraine*

The article examines the background of genesis, historical aspects of forming and developing the Ukrainian teacher seminary in Krynytsia (1940-1944). It lays a focus on the curriculum of prospective primary school teachers' preparation, and the system of national and patriotic education of secondary school students. It investigates the role of the educational establishment as an important centre of the Ukrainians' cultural and educational life in Lemkivshchyna in 40-ies of the XX th century.

Key words: Lemkivshchyna, teacher education, teacher seminary, educational process, forming the national conscioussness.

УКРАИНСКАЯ УЧИТЕЛЬСКАЯ СЕМИНАРИЯ В КРИНИЦЕ КАК ЦЕНТР ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ в 40-х годах XX столетия

Игор Павлов

*Дрогобичский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко ул. И. Франко, 24, 82100 Дрогобич, Украина*

Рассмотрены предпосылки зарождения, исторические аспекты становления и развития украинской учительской семинарии в Кринице (1940-1944). Акцентировано на содержании подготовки будущих учителей начальных школ, системе национально-патриотического воспитания ученической молодежи. Определена роль учебного заведения как важного центра культурно-образовательной жизни украинцев Лемковщины в 40-х годах XX столетия.

Ключевые слова: Лемковщина, педагогическое образование, учительская семинария, учебно-воспитательный процесс, формування національного сознания.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010